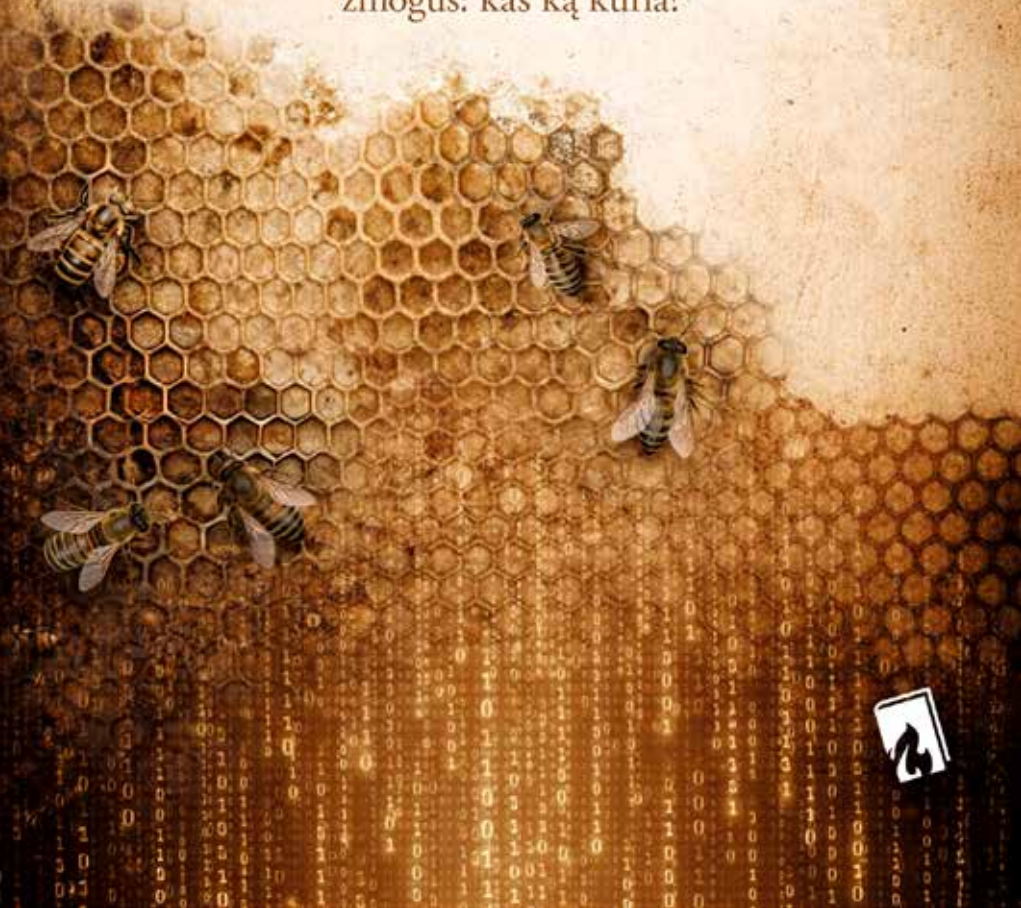

Daiva Tamošaitytė

POSTHUMANIZMO AMŽIUS

Humanizmo pabaiga.
Dievas, dirbtinis intelektas ir
žmogus: kas ką kuria?

Daiva Tamošaitytė

POSTHUMANIZMO AMŽIUS

Humanizmo pabaiga

TURINYS

Autorės žodis	7
Humanizmo kultūros pabaiga. Įžanga	9
Transhumanizmo kritika	23
Bedvasiai robotai ar žmogaus evoliucija link antžmogio?	39
Kultūros padėtis transhumanizmo sąlygomis	61
Ateitis pagal ketvirtosios industrinės revoliucijos architektus: kai kurių aspektų analizė	83
Ką rinksimės – magiškąją burtų lazdelę ar dieviškąjį žinojimą? 1	117
Ką rinksimės – magiškąją burtų lazdelę ar dieviškąjį žinojimą? 2	139
Ar tikrai mokslo šaknys karčios, o vaisiai saldūs? 1	159
Ar tikrai mokslo šaknys karčios, o vaisiai saldūs? 2	175
Ar tikrai mokslo šaknys karčios, o vaisiai saldūs? 3	197
Transhumanizmas, dirbtinis intelektas ir dvasinė sveikata	213
Epitafija humanizmo erai	235
Mes priklausome ne praeities sutemoms, bet brėkšančiam rytojui	259

AUTORĖS ŽODIS

Paskutiniu metu mūsų visuomenėje vis dažniau pradeda kalbėti apie dirbtinį intelektą, tačiau transhumanizmo samprata dar nėra plačiai tyrinėjama. Dar mažiau reflektuojamas platesnis reiškinys, pasaulyje įvardijamas kaip posthumanizmas. Nors šios sąvokos jau atsidūrusios Lietuvos mokslininkų humanitarų akiratyje, o technologų pasaulyje jos, be abejo, tapusios kasdienybe, plačioji visuomenė apie jas tebeturi miglotą supratimą. Norėdama užpildyti šią spragą, 2022 metais pradėjau kalbėti apie posthumanizmą televizijos laidose ir rašyti mokslo populiarinimo straipsnius. Šioje knygoje publikuojama medžiaga, 2022–2025 metais pasirodžiusi spaudoje (daugiausia žurnale „Kultūros barai“), TV laidų cikluose ir parašyta mano 2024 metais įkurtai svetainei www.posthumanizmas.lt. 2025 metais pradėjau šiai temai skirtas laidas savo tinklalaidėje „PROSKYNA“. Pilotinio projekto sėkmė iš dalies priklausys ir nuo recepto geros valios bei supratimo.

Norėdama supažindinti skaitytoją su aktualijomis, pasirinkau kiek galima paprastesnę dėstymą, ne mokslinį, o publicistinį formatą. Knygoje yra ir faktinių duomenų, ir platesnio

pobūdžio apmąstymų, pateikiamos įvairios perspektyvos. Tikiuosi, kad mano mintys, pastabos ir įžvalgos sužadins susidomėjimą šia iš esmės nauja tematika ir neleis nuobodžiauti, galbūt atvers dar nežinomus žmogiškosios patirties kodus, o gal padės susigaudyti sudėtingame, įtampų kupiname laikmetyje ir suteiks vilties, kad pasaulis juda teisinga, nors dar nežinomybėje glūdinčia ateities linkme. „Humanizmo pabaiga ir posthumanizmo amžius“ yra veikalas, kviečiantis nebijoti svajoti ir matyti pasaulį plačiai, gebėti be išankstinio nusiteikimo priimti naujas idėjas ir drąsiai leistis į gyvenimo kūrimą kartu su iškiliausiais mūsų laikmečio protais.

Daiva Tamošaitytė

**HUMANIZMO
KULTŪROS PABAIGA.
IŽANGA**

Kultūra pagal apibrėžimą yra bendras dvasinių ir medžiaginių vertybių kūrimas, kuris apibūdina visuomenės raidos lygį, išprusimas ir tobulumas, pasiektas moksle ir mene, filosofinėje mintyje. Jos brandą rodo švietimo židinių, leidinių, ugdymo centrų gausa. Kultūra yra reiškiny, kuris žmogų skiria nuo gyvūno, nes, pirma, jis yra laisvas nuo būtinybės išgyventi ir tenkinti instinktus, vadinasi, kyla iš laisvos valios ir savo prigimtimi yra dvasinis, o antra, atspindi tam tikros geografinės vietos, tautos ypatingąsias savybes. Ir kuo žmonių bendrija yra brandesnė dvasiniu požiūriu, tuo savaimingesnė ir nepakartojamesnė yra jos kūryba.

Kūryba, kaip ir visas žmogaus gyvenimas, turi asmeninį (individualų) ir visuotinį (arba kolektyvinį) lygmenį, bet svarbu tai, kad ji turi ir transcendentinį, arba anapusinį, lygmenį, kuris veikia nepaisant to, ar mes jį jaučiame, reflektuojame, netgi atmetame, ar ne. Ši triada – asmeninis, visuotinis ir antgamtinis pradas – veikia vienu metu. Jeigu kultūra yra pasiekusi tikrų aukštumų, ji pagimdo asmenybes, kurios savo kūryba išreiškia sukauptos bendros kultūrinės patirties tiesas, parodo jų antlaikiškumą ir visa tai perteikia savitu būdu.

I kultūrą galima žvelgti antropologiniu, filosofiniu, socialiniu, religiniu, kalbotyriniu, ideologiniu požiūriu – iš

visų kampų, bet visi jie galiausiai atsako į klausimą, kas yra žmogus, nes tai – tik jam būdinga saviraiška. O kalbant apie kurios nors kultūros, tarkim, lietuviškosios, savybes, reikia tyrinėti tas jos formas, kurios išsirutuliojo per šimtus ir net tūkstančius metų ir pasiekė mūsų dienas. Apskritai jeigu nori ką nors pažinti, žvelk į tautosaką, liaudies muziką ir instrumentus, kosmologines sistemas, architektūrą, laidojimus ir pan. Daugybė tautų yra beveik viską išbarsčiusios. Šia prasme lietuviai vis dar labai turtingi. Kadangi yra būties logika, jog ir žmogus, ir kultūra vystosi palaipsniui, o vėlesni pasiekimai klojami ant pirminio pagrindo ir teka iš pradžios šaltinio, todėl šioje evoliucijoje nieko peršokti neįmanoma, tik varijuoti, nukrypti ir vėl sugrįžti į pradžią, tik praplėtus, pagilinus pasaulėžiūrą ir raiškos galimybes.

Lietuvių kultūra, kalba yra tokia sena, kad jos ir priešaušrio nematyti, nors kilmė labai aiški, patvirtinta kalbotyros ir archeologijos mokslo. Jeigu mes dar gyvuojame tokiu visiškai susitraukusiu pavidalu, vadinasi, dar ne viską išsakėme. Mus laidoja jau ne pirmą šimtmetį, o mes vis dar gyvi. Kita vertus, jei mąstome eschatologinėmis kategorijomis, galime teigti, kad aisčių civilizacija jau išgyveno savo pakilimą, o dabar stebime jos saulėlydį, tačiau tai nereiškia, kad viskas baigiasi. Kalbant apie tą transcendentinę plotmę, Lietuva tiesiog pereina į kitą būties lygmenį ir jeigu tradiciškai manoma, kad

gyvename laikų pabaigoje, tai mes čia ir gyvename, bet kiekvienoje pabaigoje yra pradžia. Jeigu tikime, kad siela nemiršta, tai nemiršta ir tautos siela, o jos sukauptas dvasinis visetas yra anapus laiko, amžinas.

Galbūt vertėtų pakalbėti apie mūsų kultūrą šiuo aspektu, patyrinėti asmenybės ir visuomenės santykį kuriant kultūrą, kas yra mūsų, kas – ne mūsų, kas mes ir kuriame raidos taške esame. O esame globaliai jungiamos ideologijos ir „atšaukiamos kultūros“ (*cancel culture*) padėtyje. Suprantama, kultūros atšaukti negalima, tai buvo daryta jau ne sykį. Daug įdomiau svarstyti, kas vietoj to siūloma. Nauji žodžių dariniai be turinio, išgalvotos sąvokos, „virtuali tikrovė“ (tai yra, galima tikrovė), nors savaime turi būti aišku, kad tikrovė yra tik viena ir negali būti virtuali, visa kita yra jos mėgdžiojimas ar klastotės, padirbiniai (tiesa, anglų kalboje *virtual* turi ir kitų reikšmių: „tikras“, „faktinis“). Kažkas, kas nėra kultūra kaip tokia, o veikiau jos priešybė. Tarsi būtų norima viską nubraukti ir žmoniją sugrąžinti į kūdikystę, pradėti kitą etapą nuo tuščio lapo, tačiau tai apgaulė, to būti negali, nebent nušlavus viską nuo žemės paviršiaus arba sukūrus nepakenčiamą baudžiąvą, iš pradžių sukeliant revoliuciją, suirutę, paskui įdiegiant kuri nors vieną iš totalitarizmo pavidalų. Šiuo metu tai ir vykdoma, toji ketvirtoji revoliucija, kai „atgal statoma geriau“. Tačiau reikia suprasti, kad tai – ne pažanga, o *atžanga*. Progresuoti

arba judėti į priekį galima ir link bedugnės. Be to, individo ar nedidelės grupės progresas likusios žmonijos atžvilgiu yra nenaudingas, bevertis, didina atotrūkį ir yra laikinas.

Tiesiog atgimsta klasikinė paradigma, kurią išreiškia kultūros ir barbarybės priešprieša. Kitaip sakant, laikų pabaiga yra barbarybės įsigalėjimas, kada brandžios kultūros ir civilizacijos sunaikinamos, ir, tarkime, indų kosmologijoje tai vyksta nepabaigiamais ciklais. Ir tai vyksta visada, kai technologijos pralenkia dvasinį išsivystymą, ima diktuoti ir tampa nebesuvaldomos. Stebėtina, kai kalbama apie pažangą, o iš tikrųjų rekonstruojami senieji archajiniai mitai, žmogus jau tampa nebe *homo sapiens*, o *homo deus*, bet ne dvasine, o bedvase prasme, kai įgyja galingus įrankius, kuriais kuria savo dirbtinę visatą. Mes jau gyvename posthumanizmo arba *požmogio* amžiuje, ir šiame projekte siūloma daug perspektyvų, tik visada išlieka viena technoprogresyvi kryptis, kurioje įtvirtinamas kibernetinis žmogaus-gyvūno-mašinos trikampis. Humanizmas kolonizuojamas, judama į daikto ontologiją – technoontologiją. Netgi kalbama, kad robotas gali jausti, mąstyti savarankiškai, pasiekti nušvitimą, o aklas tikėjimas Didžiąja duomenija (*Big Data*) pakeisti tradicines religijas (angl. *Dataism*). Skaitmeninio amžiaus metafizika apibūdinama kaip sinteizmas, pagal kurį Dievas išreiškia žmonių lūkesčius ir todėl gali būti randamas internete. (Pirmajam humanoidui Sofijai, robotui,

buvo suteikta pilietybė 2017 m. spalį Saudo Arabijoje, o po mėnesio Jungtinių Tautų ji paskelbta inovacijų čempione. Įdomu, kad ji savo kreipimesi kalba apie tai, kad ją suprogramavo visata, ir ji kurs visiems geresnį gyvenimą.) Ir tai pateikiama kaip neišvengiamas ir natūralus gamtos procesas.

Žmogiškumas tampa problema, kalbama apie „humanizmo smurtą“, kuris laikomas istorijos mutacijų padariniu, pradedant graikais (Aristotelio „visuomeninis gyvulys“), per Renesansą (žmogus jau ne gyvūnas, bet dar ne dieviškas), Apšvietos laikotarpį, kurio metu jis tapo sekuliarus, iki XIX a., o XX a. regimas kaip imperializmo padarinys. Šitoks nusivylimas skatina ieškoti kontakto su nežmogiškais subjektais, su visais, kurie buvo laikomi ne žmonėmis (vergai, čiabuviai), o žmogų traktuoti kaip biologijos objektą, gyvybės rūšį. Teigiama, kad skirtumai tarp žmogaus ir kitų gyvybės pavidalų yra tariami, jog egzistuoja būtiškas kiekvieno daikto singularumas, pasaulis griežtai hibridizuotas (visuotinai sujungtas) ir užkrėstas (*contaminated and integrated*). Žmogus yra arba antropologinė mašina, arba žmogiškasis gyvūnas (*human animals and non-human animals*), arba žmogiškai gyvūninė mašina. Galimas ir gyvūnžmogis. Pripažįstama, kad tai gali virsti antžmogišku apokaliptiniu distopiniu košmaru (Nathan Snaza). Ir jei vienoje kryptyje dar mėginama išlaikyti labai išplaukusį dvisingumo terminą, jo poreikį, mėginant į seną formą supilti

naują turinį, tai kitoje vienas Dievo atributų keičiamas „sąvokiniu kūrybingumu“ ar tiesiog informacija (Rosi Braidotti).

Kultūrinio posthumanizmo pradžia gali būti laikoma Judith Halberstam ir Iros Livingstono 1995 metų knyga „Požmogiški kūnai“ (*Posthuman Bodies*, INDIANA UNIVERSITY PRESS, 1995). Joje įvairūs kultūros diskursai matomi kaip įsiliejantys į posthumanizmo srovę. Antai, požmogio kūnus sukuria postmodernių santykių tarp galios ir malonumo, regimybės ir tikrovės, sekso ir jo padarinių priežastys ir padariniai. „Požmogis neskatina žmogaus išnykimo, neatstovauja evoliucijai ar devoliucijai, bet dalyvauja skirtumų ir tapatybių perskirstyme.“ Kultūrinio požmogio teorijoje žmonės skirstomi į porūšius: *pažmogis* (antrarūšis), *tarpžmogis* (tarpinis esinys), *peržmogis* (peržmogintas esinys), *ikižmogis*, *antžmogis* (jį pavadinau *užžmogiū*). Kiti autoriai, kaip Neilas Badmingtonas, Elaine Graham, N. Katherine Hayles, Donna Haraway (1985 m. parašė „Kiborgo manifestą“, atspausdintą *Socialist Review*), tyrinėja postmodernistinę literatūrą arba kuria patys, tiria, koku mastu populiariosios kultūros personažai ir įvaizdžiai – ateiviai, pabaisos ir visi *Kiti* – taps pamatu kuriant diskursą apie mokslo ir technologijos pokyčius. Vadinausi, žmogus ne tik praranda integralumą, vientisumą, yra suskaidomas, bet jo dalys apskritai pradingsta kibertinkle, tam tikroje kolektyvinėje nedalomoje metavisatoje.

Šiame kontekste lietuvių kultūros uždumas yra geras bruožas, nes jis skatina atsargiai žiūrėti į atneštines normas, kurios niekaip negali prigyti, todėl brukamos per prievartą. Švietimas susinamas dėl to, kad mėginama viską unifikuoti ir atimti tas savybes, kurios tautą gali išskirti iš kitų. Prisiminkime Sąjūdžio metus, romuviečius ir vėlesnes jau pasaulinėmis tapusiomis dainų šventes – judėjimą, kuris buvo kažkam labai pavojingas visa apimančiu pobūdžiu, žadinančiu tautinę dvasią. Todėl jį pradėta sistemingai griauti per „liberalizuotą“ švietimą. Buvo atkakliai formuojama viešoji nuomonė, kad tai atsilikimas, net sovietmečio paveldas, periodiškai rašomos raganų medžioklės principu konstruojamos knygos. Vaikai buvo įbauginti ir indoktrinuoti, kad savo liaudies kultūrą žinoti ir viešai rodyti yra gėda. Pridėjus sistemingai mažinamą finansavimą, išstūmimą iš medijų ir brukamą siaubingą kičinę stadionų „kultūrą“ kaip šios ideologijos sudėtinę dalį – turime tai, ką turime. Tauta „pati savaime“ niekada šitaip savęs nežudytų. Emigracijoje šitos griaušančios ideologijos, nukreiptos į lietuvių paveldą, nėra, lietuvybė išlikusi (perkelta), dainos dainuojamos. Tačiau paguodos mažai, žinant, kad į antrą trečią kartą šeimos asimiliuojasi ir nutautėja. Taisyti padėtį reikia čia, todėl svarbu pradėti nuo švietimo programų.

Kultūra yra paskutinis humanistinės civilizacijos bastionas, trukdąs žmoniją perkelti ant technocentrizmo bėgių, nes

ji laiduoja kiekvienos tautos ar rasės savitumą ir, kaip minėta, bent jau santykinę dvasios raišką. O kultūros atšaukimas pradeda globalų judesį, kai moralė ir etika šalinama. Šiam poslinkiui priešinas vadinamieji biokonservatyvistai, kurių vienas ryškiausių – politologas Francis Fukuyama.

Svarbu ir tai, kad posthumanizmo eroje prarandamas tiek individualus, tiek transcendentinis lygmuo, lieka tik kolektyvinis, kuris įvairiai transformuojamas. Labai gajus kolektyvinės kaltės mitas. Šia prasme turime jau ne kolektyvinę kaltę ar atsakomybę, apibrėžiamą skaičiais, bet mases. Kalbant apie kolektyvinę kaltę, būtina atskirti kokios nors organizacijos vykdytus nusikaltimus, ar valdžios, ypač okupacinės, ir visos tautos, kuri pati tapo auka. Paprastai tokia kaltė būna išreiškiama sankcijomis, reparacijų išmokėjimais, net valstybių padalijimais. Todėl būtina žiūrėti, kad į valdžią neateitų svetimi, kuriems nerūpės jų veiklos padariniai žmonėms. O jeigu atėjo, remtis savo šalies istoriniais pavyzdžiais, kurie padėjo išgyventi alienokratijos siaubą. Būtent tai yra pagrindinis priešų taikiny. Bet toks reiškinys liudija, kad politikos užkulisiuose tikrai egzistuoja svetimų valstybių, nusitaikiusių į mūsų teritoriją, susitarimai. Ar reikia laukti, kol jie paaiškės vykdant teritorinio vientisumo pažeidimus? Šiuo metu regime stiprėjantį mėginimą visai lietuvių tautai primesti kolektyvinę atsakomybę ir kaltę už nusikaltimus, kurių ji nepadarė. Juos

Skaitykite likusius
254 iš **272** puslapių,
įsigiję šią knygą

www.obuolys.lt

KITI KNYGŲ FORMATAI:

klausykla.lt

**Audio
knyga**

**Elektroninė
knyga**

Ar žmogus vis dar yra savo likimo šeimininkas, kai technologijos ima keisti ne tik pasaulį, bet ir pačią žmogiškumo sampratą?

Ši knyga kviečia ne pasyviai stebėti, o mąstyti, abejoti ir atsakingai vertinti tai, kas pateikiama kaip neišvengiama pažanga, ir kelia, atrodytų, nepatogius klausimus:

- ♦ Ar dirbtinis intelektas, biotechnologijos ir globalizmo ideologijos formuoja naują žmogaus paveikslą, kartais žadėdamos pažangą, kartais – dvasinę tuštumą?
- ♦ Ar technologinė galia iš tiesų daro žmogų laisvesnį, ar pamažu atima jo savarankiškumą ir atsakomybę?

Tai ne sausas akademinis traktatas, o gyvas, publicistinis ir filosofiškas gilus pasakojimas, skirtas tiems, kurie nenori akiai priimti „neišvengiamos pažangos“ lozungų, kurie siekia mąstyti savarankiškai ir suprasti, kas slypi už patrauklių ateities vizijų. Tiems, kurie ieško gilesnio supratimo, kas mes esame šiandien ir kuo rizikuojame tapti rytoj.

Tai knyga, kuri ne tik informuoja, bet ir pažadina vidinį dialogą – apie laisvę, atsakomybę, dvasią ir žmogaus vietą sparčiai kintančiame pasaulyje.

„[Pratome ne tik pasaulį, bet ir save regėti pro skaitmeninio objektyvo akutę, kuri jau įgavo galią patvirtinti, jog tik tokie esame tikri. Net nebesusimąstydami suplukę vejamės naujus „pažangos“ gairių mirazus, vis labiau save įsivaizduojame belyčiais ar keistalyčiais, išmaniesiems įtaisams patikėdami savo dabartį ir ateitį.“

- Poetas, publicistas, kultūros kritikas, žurnalistas Vytautas Rubavičius

DAIVA TAMOLIŪNAITĖ gimė 1963 m. kovo 17 d. Vilniuje. Filosofijos mokslų daktarė, kultūrologė, publicistė, pianistė, muzikos kritikė. Lietuvos muzikų sąjungos ir Lietuvos rašytojų sąjungos narė, paskelbusi daugiau nei 700 straipsnių kultūros spaudoje, publikavusi 50 mokslo straipsnių ir išleidusi 7 knygas. Veiklos sritys: muzika, literatūra, moksliniai filosofiniai bei kultūrologiniai tyrinėjimai.

SERIJA
UŽDRAUSTOS
KNYGOS

ISBN: 978-609-484-949-7

9 786094 849497